

Wij konden haar alles vragen

In tegenstelling tot heel veel andere verzetslieden, inclusief haar jongere zusje Freddie, kon Truus Menger-Oversteegen goed praten over haar oorlogservaringen en de emoties die dat bij haar teweeg bracht. Die ervaringen droeg ze haar hele leven mee, maar ze bepaalden haar leven niet. Dankzij haar kunst, haar ongebreidelde levenslust, haar humor, haar optimistische inslag en haar vermogen tot relativieren.

Dat Truus en Freddie in het verzet terecht kwamen, is te danken aan hun moeder: Trijntje van der Molen (1889-1956), Truus voor intimi. De wat anarchistisch aangelegde Trijntje kwam er, toen Truus en Freddie respectievelijk zes en vier jaar oud waren, alleen voor te staan. Vader Co Oversteegen liet zijn gezin in de steek en is nooit meer in beeld gekomen. In 1933 was de officiële scheiding een feit. De in 1934 geboren Robbie had een andere vader.

Trijntje was een heel bescheiden en beschaafde vrouw, al vocht ze als een leeuw toen haar kinderen geen eten meer hadden. Ze was belesen en had zichzelf ontwikkeld. Ze leerde zichzelf Engels, Duits en Frans en was politiek geschoold. In de boekenkast stonden dikke pillen van de grote filosofen Karl Marx en Friedrich Engels. Truus vond haar moeder een wijze vrouw.

De gescheiden moeder en haar drie kinderen groeien op in zeer armoedige omstandigheden: ze leefden van de bedeling en waren afhankelijk van de gunsten van Maatschappelijk Eerbetoon. “Steeds verhuisden we naar een goedkopere huurwoning.”

Trijntje met Truus (links) en Freddie.

Desondanks stelde Trijntje al in 1934 haar huis open voor uit Duitsland voor de nazi's gevluchte illegalen. “Niet alleen Joden, maar ook homofielen of zigeuners”, zeggen haar kleinkinderen Hannie en Martin Menger. “Ze was een vrouw met een groot sociaal hart.”

Moreel kompas

Volgens Hannie Schaft adoreerden Freddie en Truus hun moeder. Haar kleinkinderen noemen hun oma het morele kompas van Truus en Freddie. Toen ze voor het verzet actief werden, gaf ze haar meiden mee dat ze “nooit iets moesten doen dat gemeen was”. Ze bond ze op het hart om “altijd, onder welke omstandigheden, dan ook een menskind moesten blijven”.

Dat deze boodschap was overgekomen, bleek wel toen in de verzetsgroep een plan werd besproken om de kinderen te ontvoeren van rijkscommissaris Arthur Seyss-Inquart, de hoogste nazi-baas in Nederland.

Freddie was de eerste die reageerde: “Wel ja, laten we in de strijd kinderen gebruiken. Nou als jullie maar het weten: zonder mij.” Ze kreeg bijval van Truus, die het ook “verdomde om straks kinderen te moeten neerschieten als de opzet zou mislukken”. Dat was voor Hannie Schaft het sein om het plan eerst nog eens goed met Truus en Freddie door te willen spreken. “We zijn geen Hitlerianen, verzetsmensen vermoorden geen kinderen”, was haar conclusie.

Seyss-Inquart

Links Freddie, rechts Truus begin jaren veertig.

Hoewel Freddie en Truus heel erg jong waren toen ze voor verzetsactiviteiten werden gevraagd, had hun moeder vertrouwen in hen. “We werden door mijn moeder als volwassen beschouwd. We bediscussieerden alles. Behalve wat bij het gewapend verzet gebeurde. Daar heeft ze toen nooit iets van geweten. Ze heeft waarschijnlijk gedacht dat we koeriers waren.”

Truus en Freddie waren dol op hun moeder. “Ik was zestien en al zwaar in het verzet toen ik nog bij haar op schoot zat. Kun je je dat voorstellen?”, vertelde Freddie eens in een interview. Niet alleen haar kinderen waren dol op hun moeder, ook haar kleinkinderen waren dat. “Iedereen hield van haar, maar ze kon ook scherp discussiëren”, zeggen haar kleinkinderen Hannie en Martin.

Koppen uit aardappels

Het tekenen en schilderen zat er al vroeg in bij Truus. Als kind van zes sneed ze koppen uit aardappels. Ze won een tekenwedstrijd waarmee ze volgens haar kleinkinderen zeker tot de kunstacademie was toegelaten, maar daar was geen geld voor.

Toen ze veertien was moest Truus geld gaan verdienen. Ze ging in de huishouding werken, maar was er absoluut niet voor in de wieg gelegd. Zo ongeveer iedere twee weken moest ze op zoek naar een nieuw baantje.

Toen ze eens door een opdringerige heer des huizes werd lastig gevallen, gooide ze een volle po pis naar beneden. “Jammer van de centen, maar gelijk heb je”, was de reactie van haar moeder. Voor het huishouden zou Truus ook later geen enkel gevoel ontwikkelen. Dat was het domein van haar man Piet die veel thuis was en er altijd was voor de kinderen. “Het is niet voor niks dat vrienden nooit bij ons wilden blijven eten”, roept zoon Martin in herinnering. Oudste dochter Hannie vult aan:

“In de laatste fase van haar leven kwam ze in verzorgingshuis Rigtershof in Grootebroek te wonen. De verhuizing was door de situatie gedwongen, maar toen ze hoorde dat er een

restaurant was, verzoende ze zich ermee. ‘Dan hoef ik nooit meer te koken’, was haar enthousiaste reactie.”

Truus en Freddie hebben hun moeder tijdens een van de moeilijkste periodes in hun leven moeten missen. In hun verzetstijd mochten ze met niemand praten over wat ze meemaakten, zelfs met hun eigen moeder niet. Er was niemand bij wie ze hun hart konden uitstorten.

De enige die zich bezorgd maakte over Truus, was een oude Joodse vrouw, een voormalig hoogleraar aan een Vlaamse universiteit was geweest. Volkomen afgesloten van iedereen zat deze erudiete vrouw ondergedoken in een Haarlemse achterbuurt. In het huisje van een verzetskamerad van Truus, bij Ben en Annie en hun vierjarig zoontje.

Bij deze wijze vrouw, die ze als een oma beschouwde, kon Truus haar angsten en onzekerheid kwijt. Urenlang zaten ze te praten.

Truus na de bevrijding met stengun.

Op een dag trof Truus op het bekende adres een huilende Annie, volkomen in paniek. “Oma is dood”, kreeg ze te horen. De vrouw was een natuurlijke dood gestorven, maar kon daar vanzelfsprekend niet blijven.

Nachtmerries

Wat daarna volgde heeft Truus beschreven in haar boek *Toen niet, Nu niet, Nooit*. Het is een verhaal dat je tot het diepst van je ziel raakt.

Samen met Annie ontdoet ze “omaaatje” van haar kleding en alles wat maar tot identificatie kan leiden. Vervolgens neemt Truus het stoffelijk overschot, gehuld in een hondendeken mee, om haar last uiteindelijk in een gracht te laten verdwijnen.

“Die nacht, waarin ik maar niet warm kon worden, zag ik keer op keer een steeds groter wordende kring om een klein, grijs hoofdje. En eindeloos veel lange nachten zou ik dit beeld blijven zien.”

In april 1945 ontmoette Truus de vier jaar oudere Piet Menger, die in een verzetsgroep in Velsen zat. Piet was voor de oorlog springstofmeester en met zijn ervaring van grote waarde voor de sabotageacties van het verzet. Na de bevrijding werkte hij jarenlang bij een firma die was gespecialiseerd in het opblazen van bunkers.

Hij kwam volgens zijn kinderen uit een streng christelijk en Oranjegezind gezin. Het verzet tegen de Duitsers zat er al vroeg van huis uit in.

Piet Menger

“Geen grote prater”, volgens medeverzetsstrijders, “maar deed-ie zijn klep open, dan kon je die met geen voorhamer dichtkrijgen”, schrijft Truus over de eerste keer dat ze Piet ontmoette. Er sloeg direct een vonkje over. “Als hij geen ring aan zijn vinger had gedragen had ik me uitgesloofd om bij hem in een goed blaadje te komen.”

Later bleek de ring geen verlovingsring te zijn, zoals Truus dacht, en raakte het aan. Bij het opblazen van een spoorlijn waren ze al hevig verliefd, maar Piet hield zijn kop erbij. Die was bang dat de verliefdheid ten koste zou gaan van hun alertheid, terwijl ze voortdurend doodsgevaar liepen. Hij stelde dan ook voor om tot na de oorlog te wachten. Dankzij hun gedeelde verzetsverleden hadden ze een grenzeloze vertrouwensband, die een leven lang bleef.”

Hannie en Martin kenschetsen hun vader Piet als een heel bescheiden man, die zijn eigen rol in het verzet bagatelliseerde. “Hij had niet meer dan zijn plicht gedaan” , vond hij. Hij was er altijd voor zijn gezin en heeft Truus gesteund in haar ambities om kunst te maken.

De koning van Denemarken

Bij een van de acties had Piet een granaatscherf in zijn maag gekregen, waardoor hij nauwelijks voedsel kon verdragen. Toen de verzetsgroep kort na de bevrijding door de toenmalige koning van Denemarken, Christiaan X, werd uitgenodigd om in Kopenhagen aan te sterken en bij te komen van alle spanningen, belandde Piet in het ziekenhuis. “Met een lepel room per dag werd hij daar langzaam opgekalefaterd.” Truus en hij hebben bijna vier maanden in Kopenhagen doorgebracht.

Tijdens de reis naar Denemarken ging het dwars door het geruïneerde Duitsland. Voor Truus en Piet was dat een openbaring; de Duitsers hadden net zo goed geleden onder de oorlog. “Onze ouders hebben altijd een onderscheid gemaakt tussen de ‘schoften’ en Duitsers. Net zo goed als ze veel NSB’ers en zeker kinderen van NSB’ers ook als slachtoffer beschouwden. Onze moeder was een rasoptimist. ‘Er zijn heel veel goede mensen in de wereld en ook een paar schoften’, zei ze vaak. Op die ‘schoften’, zoals ze noemde, was ze fel.”

Uitstel van kinderen

Op 1 november 1945 zijn Piet en Truus getrouwd. Bewust wachtte het jong getrouwde stel nog even met kinderen krijgen; Piet wilde zijn pas twintigjarige vrouw nog even een onbezorgde tijd geven, “omdat ze geen jeugd had gehad”. Truus ging op voorspraak van een vriendin bij de jeugdpolitie werken. Veel pubers bleken in 1945 door de oorlog compleet ontspoord. Door haar verzetsverleden en haar empathisch vermogen was ze voor die rol uitermate geschikt, vond men. Piet en zij hebben in die periode ook jongeren in huis gehad.

In 1948 werd hun dochter Hannie geboren, genoemd naar verzetsvriendin Hannie Schaft. In 1951 volgde zoon Peter, in 1959 zoon Martin en in 1962 dochter Katinka (Tinka). Zij kreeg de verzetsnaam van haar tante Freddie.

Mama huult

Niet alleen tijdens de oorlog huilde de stoere Truus geregeld, ook na de oorlog was dat het geval.

“Mijn moeder heeft na de oorlog heel veel gehuild. Als ik dan uit school kwam, werd ik door mijn vader opgevangen”, herinnert Hannie zich. “Dan zei hij: ‘Mama huult. Dat heeft alles met de oorlog te maken. Dat heeft helemaal niks met j ou te maken’. Dat was voor mij heel geruststellend.”

Hannie hoorde al vroeg van het verzetsverleden van haar moeder. “We hadden toen we jong waren een strandhuisje en daar kwamen in de zomer de mannen van de verzetsploeg met hun vrouwen bij elkaar. De muren waren van karton, dus ik hoorde er al heel jong van.

Truus en haar dochter Hannie

“Onze moeder was een prater en we mochten trouwens alles vragen”, vertellen Hannie en Martin. In tegenstelling tot haar zus Freddie, die dat altijd heeft geweigerd. Haar remedie om haar oorlogsherinneringen te verwerken was: Trouwen en kinderen krijgen. En die kreeg ze, samen met haar man Jan Dekker: Tom, Jitte en Remy.

Jan was volgens Hannie en Martin Menger heel beschermend naar hun tante Freddie.

“Als het 4 mei werd, nam hij zijn gezin mee op vakantie. Haar kinderen hadden heel lang geen idee wat Freddie tijdens de oorlog had gedaan.”

Staatsgevaarlijk

Wat zowel Hannie als Freddie bitter stemde, is dat communisten - nota bene de verzetsstrijders van het eerste uur - al vanaf direct na de bevrijding als staatsgevaarlijk werden beschouwd. Leden van de partij werden door de Binnenlandse Veiligheidsdienst (BVD) in de gaten gehouden.

Truus werd beschuldigd van het maken van propaganda voor de communistische partij in de interneringskampen voor NSB'ers, waar oud-verzetsstrijders na de bevrijding toezicht hielden. Een absoluut dieptepunt voor Truus was de verboden Hannie Schaft Herdenking in 1952, georganiseerd door de Communistische Partij Nederland. Daar, op weg naar de erebegraafplaats in Bloemendaal, kwam Truus oog in oog te staan met gewapende gevechtstanks. Die moesten een gewelddadig einde maken aan de door de burgemeester verboden herdenking.

Terwijl de tranen over haar gezicht stroomden, riep Hannie naar de jonge soldaat die zijn wapen op de demonstranten richtte: “Schiet je echt op ons, jongen? Ik heb vijf jaar voor jullie bevrijding gevochten, zou jij echt schieten op mij, op ons...?”

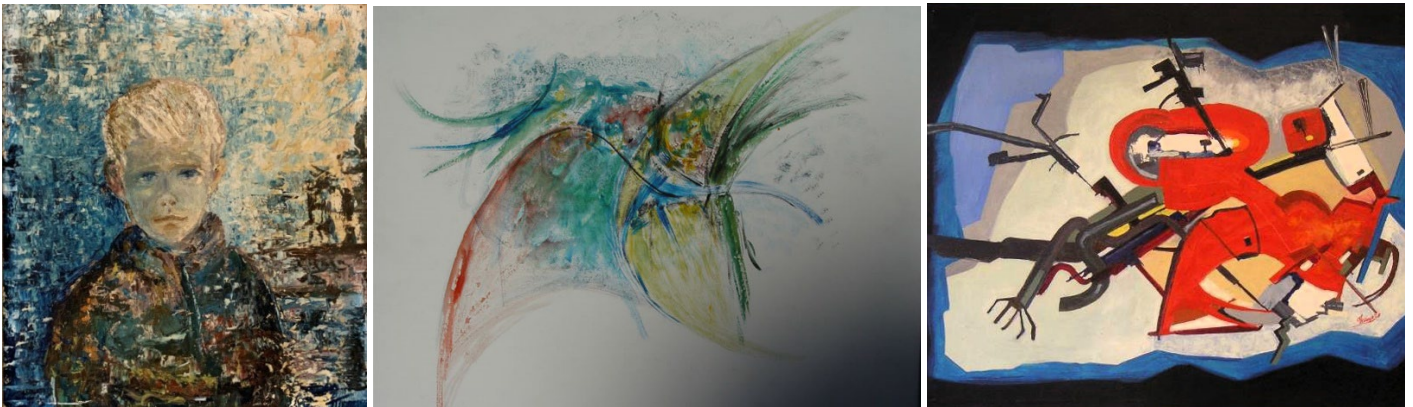
Zelfs de collectes voor het Comité Noord-Vietnam tijdens de Vietnamoorlog werden als staatsgevaarlijk aangemerkt. Pas in 1974 verloor de BVD zijn belangstelling voor Truus, die zich inmiddels op haar werk in de kunst had gestort, vertelt zoon Martin.

Hongarije

Intussen had het gezin op het hoogtepunt van de Koude Oorlog, toen Rusland in 1956 Hongarije binnenviel, angstige momenten meegemaakt. Vanuit IJmuiden ging een gewelddadige groep anticommunisten, "aangestuurd vanuit de kerk", op weg naar de woning van de familie Menger. De twee oudste kinderen werden in allerijl op veilige adressen ondergebracht.

Of de groep het op een confrontatie had laten aankomen? Zoon Martin betwijfelt het. "Mijn moeder, vader en tante hadden hun verzetspistolen toen nog. Men wist dat ze niet zouden aarzelen te schieten als ze zichzelf of hun gezin moesten verdedigen. 'Zelf ben ik geen aanvaller, maar als ik rechtstreeks word aangevallen kan ik heel scherp zijn", heeft Truus wel eens gezegd."

De wereld van de kunst

Van links naar rechts: Portret van Martin(1964), De droom (1994) en Opstand (1968), een van de eerste olieverfschilderijen.

Mede dankzij Piet kon Truus zich na haar huwelijk al snel aan de kunst wijden. Hij heeft haar daarin zijn hele leven gestimuleerd. Haar kinderen memoreren hoe Piet zijn vrouw voor haar verjaardag een schilderskist cadeau deed. "Dat was echt een ontzettend goed idee. Als kind al had ze een geweldig talent voor tekenen. Rond 1930 had ze een tekenwedstrijd, gewonnen waarmee ze zeker zou zijn toegelaten op de kunstacademie, maar daarvoor was doodeenvoudig thuis geen geld.

Kort na de geboorte van Katinka, had Truus professionele hulp nodig. Ze is een tijdje opgenomen geweest in de Valeriuskliniek in Amsterdam en kreeg via de Stichting 1940-1945 therapie aangeboden. Daar kreeg ze het advies om haar woede en verslagenheid in kunst om te zetten. Het werd de grote ommekeer in haar leven.

Truus kon terecht in Ateliers 63 in Haarlem, de oudste kunstenaarswerkplaats van Nederland. De bekende beeldhouwer Mari Andriessen heeft zich ervoor ingespannen dat ze daar terecht kon.

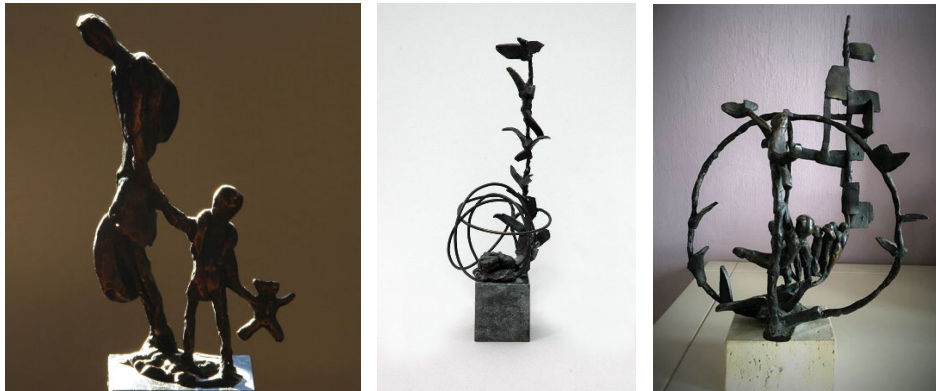
Andriessen, ook communist, kende Truus vanuit de oorlog. Hun huis was enige tijd het hoofdkwartier van het Haarlemse verzetsploeg.

Met de verhuizing naar de Kadijk in Venhuizen eind jaren zestig kreeg Truus thuis ook letterlijk alle ruimte om haar ambities als kunstenaar te verwezenlijken.

Koppen uit aardappelen

Niet alleen het tekenen, maar ook het beeldhouwen zat er bij Truus al heel vroeg in. "Mijn hele leven lang wilde ik beeldhouwster worden. Als kind van zes sneed ik al koppen uit aardappelen. Van die ambitie is dus pas heel laat wat gekomen", zei ze in 1982 in een interview ter gelegenheid van het uitkomen van haar boek.

De eerste drie beeldjes die ze maakte, waren direct verkocht. Een vriend die nu directeur van een museum is, kocht er meteen een. Een hem bevriende recent kocht de andere twee. Toch bleef Truus Menger lang onzeker over haar kunnen.

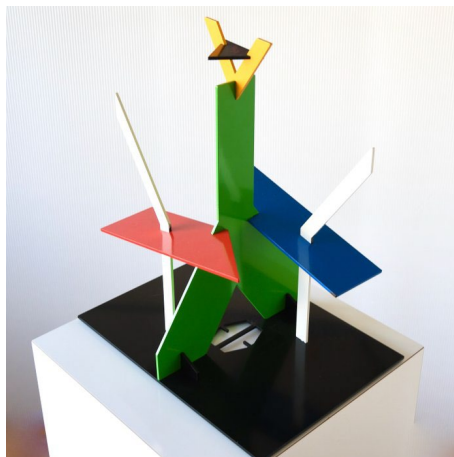
Van links naar rechts: Omzien naar de toekomst (Denekamp), geen titel en Captivity, Grief and Freedom.

Haar bewondering voor de grote Mari Andriessen was zó groot, dat ze nooit met hem over haar werk heeft durven spreken. "Daarom heeft het me zo goed gedaan dat de vrouw van Mari Andriessen aanwezig was, toen het beeld werd onthuld dat ik ter nagedachtenis aan Hannie Schaft heb gemaakt voor het Kenaupark in Haarlem."

Haar ontwerp voor het bronzen beeld *Vrouw in verzet* - "niet alleen voor Hannie, maar voor alle vrouwen in het verzet"- werd gekozen uit meer dan honderd inzendingen. Het werd in 1982 onthuld in bijzijn van prinses Juliana én Nettie Andriessen.

In 1982 onthulde prinses Juliana het kunstwerk voor Hannie Schaft en midden). Rechts het beeld dat Truus maakte in Soweto met Nelson Mandela

Van links naar rechts: Steen van miljoenen tranen(Rotterdam), Banner of Hope (Soweto) en Bevroren tranen Westerbork)

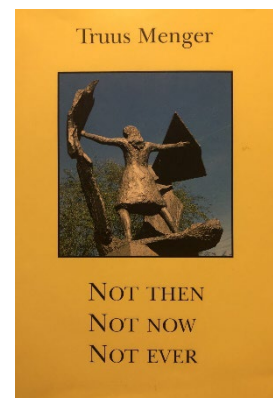
Het monument voor Hannie was de opmaat voor vele eervolle opdrachten, zoals Miljoenen Tranen (Rotterdam), Banner of Hope (Soweto) en Bevroren Tranen (Westerbork). Haar werk bracht haar in contact met groten der aarde. Ze ontmoette onder andere koningin Wilhelmina, koningin Beatrix, prinses Juliana, de Israëlische premier Golda Meir en de grote Zuid-Afrikaanse vrijheidsstrijder Nelson Mandela.

Schrijven en dichten

Behalve beeldhouwer en schilder werd ze ook schrijver en dichter. In 1982 schreef ze over haar oorlogsverhalen het boek *Toen niet Nu niet Nooit*, dat later in het Engels en Duits is vertaald. Ze wilde er vooral mee laten weten “hoe emotioneel het allemaal was geweest”.

“De mensen die beweren dat meiden als Hannie Schaft en Freddie en Truus Menger nergens bang voor waren, zitten er knap naast. Er gebeurden heel vreselijke en heel menselijke dingen. Sommige dingen sleep je tot het eind van je leven mee. Ik slaap slecht, heb nachtmerries, maar niet meer zó dat ik er niet mee kan leven”, zei ze in een interview bij het uitkomen van haar boek. “Ik ben geen koele kikker, hoor!”

De liquidaties

Volgens een onderzoek van Albert Oosthoek uit 2009 (*Recht op Wraak*) heeft het gewapend verzet tijdens de oorlogsjaren zo'n vijfhonderd personen geliquideerd.

In haar eigen boek noemt Truus enkele liquidaties, maar het zijn er veel meer geweest, weet haar zoon Martin.

“Mijn tante Freddie zei altijd: ‘Je vraagt een soldaat ook niet hoeveel mensen hij heeft doodgeschoten.’ Ze noemde zichzelf bagatelliserend een kindsoldaatje.” Ook zijn moeder heeft zich er nooit gedetailleerd over uitgelaten, behalve wat ze er in haar boek over schreef. Pas toen beiden al ver in de tachtig waren, heeft Martin enig idee gekregen.

“Dat was toen ik ze het boek liet zien van Albert Oosthoek. Ze bladerden het boek door en dan hoorde ik ze zeggen: ‘Die was niet van ons, die ook niet. Maar die staat er niet in en die ook niet....’ Even waren ze met zijn tweeën, twee oude omaatjes, helemaal terug in die tijd... Zelf denk ik naar aanleiding van dat bezoek dat het er een stuk of tien zijn geweest.”

Beredeneerde acties

Liquidatie van SD-agent Fake Christ. Net op het moment dat Truus en Hannie wilden gaan schieten, loste een scherpschutter van een andere verzetsgroep het dodelijke schot.

Wat betreft de liquidaties heeft Truus meer dan eens gezegd dat ze daarover nooit één moment wroeging heeft gehad. Het was iets wat moest gebeuren, er was geen andere mogelijkheid. “Het was onder alle omstandigheden afschuwelijk werk, maar gerechtvaardigd omdat je er zoveel andere mensenlevens mee kon redden. Zelfs als we wisten dat er represailles zouden komen.” Zoon Martin is ervan overtuigd, dat doordat er drie vrouwen in de groep zaten – “een uitzondering in die tijd” - er in de discussies over de te ondernemen acties goed tegenwicht werd gegeven. “Zij waren zich zeer bewust van de represailles die konden volgen. Het zijn heel beredeneerde acties geweest.”

Op de vraag wat voor hun moeder het belangrijkste was, het beeldhouwen of het schrijven, zegt dochter Hannie: “Of het nu praten, schilderen, beeldhouwen, dichten of schrijven was, het ging haar altijd om het doorgeven van de boodschap. En die was: Oorlog lost niks op. Oorlog brengt alleen maar ellende. Geweld is nooit de oplossing. En laten we vooral zorgen dat we nooit iemand uitsluiten.”

Truus zelf zag het schrijven over haar oorlogservaringen als een deel van haar strijd tegen het fascisme. Dat gold ook voor de vele verzoeken die ze kreeg om op scholen en universiteiten te komen praten of een lezing te houden.

Soms voelde ze zich daar niet goed genoeg voor. Ze vond namelijk dat ze haar publiek, en vooral de jeugd, vrij en gezellig tegemoet moest kunnen treden. “Met een dosis humor. Je kunt niet alleen met je eigen frustraties aankomen.

Nadat haar grote liefde Piet in 1992 was overleden, verhuisde Truus naar Grootebroek. In de Schaperstraat liet ze een nieuw huis met atelier bouwen. Van daaruit bleef ze tot op hoge leeftijd actief als kunstenaar.

Na haar overlijden is een deel haar as uitgestrooid over het graf van Hannie Schaft. De rest werd elders uitgestrooid op de erebegraafplaats waar 372 verzetsmensen liggen begraven. De bloemen gingen naar Haarlem, naar het kunstwerk ter nagedachtenis van Hannie Schaft in het Kenaupark.

Nu, tachtig jaar na de bevrijding en veertig jaar nadat ze staatsvijand af is, is er Westfriese erkenning voor haar grote en belangrijke rol toen en de tientallen jaren erna. De gemeente Hoorn heeft op voordracht van Comité 40-45 Hoorn besloten dat er een Truus Mengerplein komt.

Truus Menger-Oversteegen
Verzetsvrouw en kunstenaar
22 april tot en met 10 mei in de Boterhal

Toen niet
Nu niet
Nooit

Foto: Ab van der Deure

de
bo
ter
hal

“Onze moeder en tante altijd hebben gezegd dat ze geen helden waren. ‘We deden wat we moesten doen’, vonden ze.”

“Op het laatst van haar leven heeft mijn moeder in een sombere bui wel eens gezegd: ‘Hannie, het is allemaal voor niets geweest!’. De waardering met een eigen plein in Hoorn zou haar goed hebben gedaan, omdat daarmee haar boodschap wordt doorgegeven aan volgende generaties”, denken de kinderen Menger. “En uiteindelijk was en bleef ze een optimist.”

Christa van Hees, september 2024